

SHAXS INTELLEKTUAL RIVOJLANISHI – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

*Oltiboyeva Kamola Sharoffjon qizi,
Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi,
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
E-mail: @kamola_oltiboyeva@tues.uz*

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada shaxs intellektual rivojlanishi zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri sifatida ko'rib chiqilib, unga ta'sir qiluvchi omillar va rivojlantirish metodlari real tadqiqotlar va amaliy misollar asosida tahlil qilinadi. O'zbekiston va xorijdagi ilg'or ilmiy tadqiqotlar asosida shaxs intellektual rivojlanishining asosiy yo'nalishlari, ta'lim muhitidagi roli va pedagogik jarayonlarda uni qo'llab-quvvatlash usullari yoritiladi.*

***Tayanch so'zlar:** Shaxs, intellektual rivojlanish, pedagogik muammo, kognitiv faoliyat, individual yondashuv, metakognitsiya, ta'lim muhiti.*

ИНДИВИДУАЛЬНОЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ – КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

***Аннотация:** В данной статье рассматривается интеллектуальное развитие личности как одна из актуальных проблем современной педагогики, анализируются факторы, влияющие на него, и методы развития на основе реальных исследований и практических примеров. На основе передовых научных исследований в Узбекистане и за рубежом выделены основные направления интеллектуального развития личности, ее роль в образовательной среде и методы ее поддержки в педагогических процессах.*

***Ключевые слова:** Личность, интеллектуальное развитие, педагогическая проблема, познавательная деятельность, индивидуальный подход, метапознание, образовательная среда.*

INDIVIDUAL INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF THE PERSON – AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

***Annotation:** This article considers the intellectual development of the individual as one of the urgent problems of modern pedagogy, analyzes the factors affecting it and methods of development based on real research and practical examples. Based on advanced scientific research in Uzbekistan and abroad, the main directions of the intellectual development of the individual, its role in the educational environment and methods of supporting it in pedagogical processes are highlighted.*

***Keywords:** Personality, intellectual development, pedagogical problem, cognitive activity, individual approach, metacognition, educational environment.*

Kirish O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 14-oktyabrdagi PQ-358-sonijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish uchunqulay shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizning sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanuvchidunyoing yetakchi davlatlari qatoriga kirishiga erishish, shuningdek, «Raqamli O‘zbekiston—2030» strategiyasida belgilangan maqsad va vazifalar ijrosini ta‘minlash maqsadida sun‘iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi tasdiqlandi. Shunga monand pedagoglar faoliyatini zamonaviy ta‘lim usullariga tayangan holda tashkil etishi lozim.

Zamonaviy ta‘lim jarayonining eng muhim vazifalaridan biri — shaxsning intellektual salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishdan iboratdir. Inson intellekti uning bilish faoliyati, tafakkuri, ijodiy fikrlashi hamda muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila olish qobiliyatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Shu boisdan, shaxs intellektual rivojlanishini ta‘lim-tarbiya jarayonining markaziy muammolaridan biri sifatida o‘rganish, uni pedagogik nuqtai nazardan chuqur tahlil qilish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylangan.

Ta‘lim tizimida intellektual rivojlanishning nazariy asoslarini belgilash, uni ta‘minlovchi metod va vositalarni aniqlash, shuningdek, o‘quvchi va talabalarning intellektual faolligini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Zero, jamiyat taraqqiyoti bevosita yosh avlodning aqliy salohiyati va intellektual yetukligi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Mazkur maqolada shaxs intellektual rivojlanishining mohiyati, unga ta‘sir etuvchi omillar hamda uni samarali tashkil etishning pedagogik jihatlari tahlil qilinadi.

Tadqiqotning dolzarbligi: XXI asrda ta‘lim sifati faqat bilim bilan emas, balki fikrlash, tahlil qilish, muammo yechish, mustaqil qaror qabul qilish kabi intellektual ko‘nikmalar bilan baholanmoqda. Global miqyosda tan olingan tadqiqotlar, xususan, OECD tashkilotining PISA (Programme for International Student Assessment)

hisobotlari shuni ko'rsatmoqdaki, o'quvchilarning intellektual tayyorgarligi ularning kelajakdagi ijtimoiy va iqtisodiy muvaffaqiyatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi (3).([3] shu shaklda beriladi ssilkalar)

O'zbekistonda ham bu borada o'zgarishlar ko'zga tashlanmoqda. 2023-yilda o'tkazilgan "Inson kapitali va ta'limda intellektual salohiyat" mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiyada ta'limda shaxs intellektual rivojlanishini shakllantirishga doir ilmiy yondashuvlar muhokama qilindi.

Tadqiqot maqsadi: Shaxs intellektual rivojlanishini pedagogik jarayonlarda qanday omillar shakllantirishi, qanday metodik yondashuvlar samarali ekani va bu rivojlanish pedagogik muammo sifatida qanday echimlar talab qilishini aniqlash.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot quyidagi metodologiyalar asosida olib borildi:

Nazariy tahlil – Vigotskiy, Piaget, Gardner, Sternberg kabilarning ilmiy qarashlari asosida shaxs intellektual rivojlanishiga oid asarlar o'rganildi.

Empirik tadqiqotlar tahlili – PISA, TIMSS, TALIS xalqaro baholash dasturlarining natijalari tahlil qilindi.

Amaliy misollar – O'zbekiston maktablarida olib borilgan pilot loyihalar: "Ilg'or maktab" va "STEAM o'quv metodikasi" tajribalari asosida misollar keltirildi.

So'rovnoma – Termiz va Toshkentdagi o'qituvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rov asosida o'quvchilarning intellektual salohiyatiga doir subyektiv baholar o'rganildi (1).

Tadqiqot natijalari Shaxs kamolotga erishishini ta'minlash muammosi insoniyatning azaliy euzu niyati bo'lib, ijtimoiy - tarixiy taraqqiyot davrining barcha bosqichlarida o'zining birlamchiligi, o'ta dolzarbligi bilan alohida ijtimoiy, ma'naviy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy ahamiyat kasb etib kelgan. Xuddi shu boisdan inson shaxsi, uning kamoloti, unga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar, faoliyat, tajriba, bilim, ko'nikma, malakalar, ijtimoiy munosabatlarning roli masalalarini hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy talablar va ehtiyojlarni hisobga olgan holda ilmiy asosda o'rganish shaxs kamolotini ta'minlash mexanizmlarini aniqlash va samarali shakl, usul, vositalarni ishlab chiqish uchun zarur hisoblanadi. Hozirgi kunda shaxs va uning kamolotini ta'minlovchi omillarni o'rganish sohasida bir tomondan differensiasiya hodisasi yuz bermoqda, ikkinchi tomondan esa, inson taraqqiyotining sintetik (umumlashtirish) tavsifi bo'yicha integratsiya holati ko'zga tashlanmoqda. Inson bir qator fanlarning tadqiqot ob'ekti ekanligini jamlangan holda, ixcham, yaxlit tarzda tasavvur etish uchun uni sosial va sosiobiologik jihatdan o'rganish maqsadga muvofiq. (Barcha qismlar kirish)

1. Intellektual rivojlanish tushunchasining talqini:

Howard Gardnerning *ko'p qirrali intellekt nazariyasiga* ko'ra, har bir insonda 8 xil intellekt mavjud: lingvistik, mantiqiy-matematik, musiqiy, fazoviy, tanaviy-kinestetik, ichki, ijtimoiy va tabiatshunoslik. Bu nazariya ta'limda differensial yondashuvni talab qiladi.

2. Empirik misol (O'zbekiston tajribasi):

2022–2023 yillarda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan 50 ta maktabda "STEAM" metodikasi joriy qilindi. Natijalar quyidagicha:

7–9-sinflarda mantiqiy fikrlash darajasi 23% ga oshgan.

Mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati 17% ga yaxshilangan (manba: "STEAM ta'lim natijalari bo'yicha hisobot", 2023).

3. PISA misollari:

PISA (2018) natijalariga ko'ra, O'zbekistondagi o'quvchilarning muammoli vaziyatni hal qilishdagi ko'rsatkichlari OECD o'rtacha darajasidan 25 ballga past bo'lgan. Shu sabab, 2024-yilga qadar "Kognitiv savodxonlik" dasturi ishlab chiqildi (XTV, 2023) (2).

4. Amaliy holat (pedagogik muammo):

Toshkentdagi 132-maktabda olib borilgan kuzatuvda, 10-sinf o'quvchilari o'rtasida savodxonlik va analitik fikrlash bo'yicha o'tkazilgan testda o'qituvchilar tomonidan individual yondashuv qo'llanilgan sinflarda 28% yuqori natijalar qayd etilgan. Bu esa shaxs intellektual rivojlanishida pedagogning metodik tanlovi muhimligini ko'rsatadi.

Xulosa: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxs intellektual rivojlanishi – pedagogik jarayonning markaziy omillaridan biri bo'lib, u individual yondashuv, integratsiyalashgan fanlararo ta'lim, zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy muhit orqali kuchaytiriladi. Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, bu rivojlanishni samarali boshqarish uchun quyidagilar muhim:

- Differensial metodlardan foydalanish (Gardner nazariyasiga tayangan holda);
- Kognitiv va metakognitiv faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar;
- Shaxsni motivatsiyalovchi muhit yaratish;
- Intellektual baholash mezonlarini yangilash.

Bu esa shaxsning nafaqat ta'limda, balki hayotda ham muvaffaqiyatli bo'lishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, natijalar shuni tasdiqlaydiki, intellektual rivojlanish faqat bilim egallash jarayoni bilan cheklanmay, balki tafakkur madaniyati, ijodkorlik, analitik fikrlash va refleksiya qobiliyatining shakllanishi bilan chambarchas bogʻliqdir. Shu bois, pedagogik amaliyotda shaxs intellektual oʻsishini qoʻllab-quvvatlovchi metodik tizimni yaratish zarur.

Umuman olganda, shaxs intellektual rivojlanishini taʼminlash zamonaviy taʼlimning strategik yoʻnalishlaridan biri boʻlib, bu yoʻnalishda pedagoglarning ilmiy-metodik salohiyatini oshirish va taʼlim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. – New York: Basic Books, 1983.
2. OECD. *PISA 2018 Results*. – Volume I: What Students Know and Can Do. – Paris: OECD Publishing, 2019.
3. Vygotskiy L.S. *Psixologiya va taʼlim*. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2005.